

спілкування з виявом закономірностей його репрезентації у різноструктурних мовах, характеристика різних виявів комунікативних правил у різних лінгвокультурних мовленнєвих середовищах як маркерів меж норми, що визначають ефективність міжособистісної взаємодії. Вдалим видається розмежування між іронією як імпліцитним мовленнєвим феноменом – *іронією-ефектом* та іронією як стилістичним чи драматичним прийомом. Новим є також розмежування КЖ побутових і формальних дискурсів міжособистісного спілкування в різносистемних мовах.

Дослідження Любомири Гнатюк є вагомим внеском у розробку проблем прагмалінгвістичного напрямку лінгвістики. У ньому вперше комплексно визначено механізми оптимізації інтерперсональної мовленнєвої взаємодії в суспільному контексті, що дозволяє зробити спілкування максимально ефективним у міжкультурному просторі. Віримо в те, що аспекти міжособистісного та міжкультурного спілкування стануть об'єктом дослідження ще не однієї наукової розвідки Любомири Ярославівни Гнатюк.

Світлана Кремзикова (Донецьк, Україна)

Available 26 September 2013.

KONFRONTATYWNY OPIS CZASOWNIKÓW SŁOWIAŃSKICH

Рец. на кн. :

Бранко Тошович. *Трансакционал русскогo и сербскогo / хорватскогo / бошнячкогo языков.* – Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, 2009. – 263 pp.

Praca *Transakcjonalność w języku rosyjskim i serbskim/chorwackim/bośniackim* Branko Tošovića stanowi kontynuację publikowanej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego serii monograficznych opracowań dotyczących specyficznej (zwłaszcza dla języków słowiańskich) kategorii czasownika określanej jako tzw. rodzaje akcji (czynności). Przygotowana w ramach projektu *Studium porównawcze nad kategorią semantyczno-słotwórczą Aktionsarten w językach słowiańskich* książka została napisana w języku rosyjskim. Rozpatrywane są w niej możliwości przekładu rodzajów czynności języka rosyjskiego oraz języka serbskiego, chorwackiego i bośniackiego. Zdaniem autora, w obrębie tej kategorii (*Aktionsart*, способ глагольного действия) niezbędne jest wyróżnienie akcjonalności jako kategorii na tym samym poziomie taksonomicznym, co aspektualność. W pracy kategoria *Aktionsart* badana jest w dwóch kierunkach translacyjnych: z języka rosyjskiego na języki wymienione w tytule oraz w kierunku odwrotnym.

Jak wiadomo, pod pojęciem „rodzaje akcji” („rodzaje czynności”) rozumie się zwykle semantyczno-słotwórcze klasy (grupy) czasowników połączone na zasadzie wspólnoty znaczeń kwantytatywno-czasowych wyrażanych przy pomocy afiksów (por. ros. шуметь oraz зашуметь, пошуметь, отшуметь, нашуметь, нашуметься, расшуметься). Wszystkie derywaty przedrostkowe oznaczają ten sam proces, co czasownik wyjściowy, podstawowy (шуметь), jednakże każdy z nich charakteryzuje czynność z pewnej strony, to znaczy posiada dodatkową atrybucję. A zatem czasowniki derywowane, odnosząc się do określonych sposobów przejawienia się czynności (akcji), wyrażają ten sam proces, co czasowniki, na których bazie one powstały, konkretyzując jednakże ten proces z punktu widzenia wyrazistości i charakterystyki (określoności) temporalno-kwantytatywnej (por. choćby *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий. Русский язык*, в 2-х томах, Под общей ред. А.Н. Тихонова, Р.И. Хашимова, Москва, «Флинта», 2008, т. 2, str. 30).

W pracy tej w centrum uwagi znalazły się – z jednej strony – czasowniki języka rosyjskiego, a z drugiej strony – języka serbskiego, chorwackiego i bośniackiego (boszniackiego). W tym momencie pewne obiekcje merytoryczne może wzbudzić potraktowanie bez szerszego komentarza jako równoprawnych członów (fragmentów) porównania, obok rosyjskiego, materiału trzech języków południowosłowiańskich uznawanych współcześnie za języki standardowe (krótkie

informacje na ten temat zamieszczone na str. 9, punkt 4, nie mogą być uznane, jak sędzę, za wystarczające, zwłaszcza dla czytelnika spoza Bałkanów czy konkretniej: spoza byłej Jugosławii). Możliwe, że jest to kwestia *stricte* polityczna, lecz mająca pewne konsekwencje również w języku. Otóż wydaje się, że takie ujęcie podstaw porównania choćby z językiem rosyjskim oparte jest na założeniu, że współczesne kanonizacje tych standardów językowych (bośniackiego, serbskiego i chorwackiego), wyodrębnionych (być może sztucznie i ze względów politycznych) z diasystemu serbskiego / chorwackiego, pociągają za sobą istotne zróżnicowanie tych języków, zaznaczające się już w przeszłości.

Warto w tym miejscu przypomnieć, że przeciwko traktowaniu w porównaniach slawistycznych języka serbskiego i chorwackiego (a dotyczy to także bośniackiego) na równi z innymi językami słowiańskimi opowiedziała się na gruncie językoznawstwa polskiego Hanna Dalewska-Greń w swojej pracy *Języki słowiańskie* (Warszawa 1997). Mówi ona, że „język serbski i język chorwacki powinny występować jako jedna jednostka opisu równa rangą pozostałym językom, zaś niewątpliwe różnice między nimi powinny być opisywane na poziomie »o stopień niższym«” (str. 13-14).

Ostatecznie określone (ale czy rozdzielne?) traktowanie tych języków można motywować faktami, o których Julian Kornhauser pisze: „W takich literaturach, jak chorwacka, serbska czy bośniacka nie ma raz na zawsze ustalonego »wzorca« literatury, gdyż stale podlega on weryfikacji, głównie zresztą z przyczyn politycznych, które decydują o randze jednej i upadku innej indywidualności pisarskiej. Często zaburza go ideologiczna presja na jakąś twórczość celem włączenia jej tam bynajmniej nie ze względów artystycznych. Literatura małego języka każdy niemal przejaw działalności literackiej będzie traktowała jako wydarzenie i wzbogacenie kanonu”. Dygresja ta odnosi się wprawdzie do literatur interesujących nas języków, ale całkowicie uzasadniona wydaje się być jej zależność także z samymi tymi językami.

Powyższe wzmianki mają raczej charakter komentarza do recenzowanej monografii i nie umniejszają zasadniczych jej wartości. Nie powinny one też przesłonić walorów opracowania, które należy upatrywać w solidnej i kompetentnej realizacji zadania sformułowanego w temacie. Jest to jednak istotne o tyle, że autor książki – jako *native speaker* tych języków i „obywatel” obszaru południowosłowiańskiego – jest osobą szczególnie kompetentną w tym zakresie. Z tego względu tzw. przeciętny czytelnik ma prawo oczekiwać obszerniejszych wiadomości w tym względzie i ich interpretacji.

Merytoryczne uwagi należy rozpocząć od stwierdzenia, że rodzaje akcji (czynności) pozostają w związku z aspektem, który w słowiańskiej tradycji gramatycznej uważany jest za kategorię gramatyczną czasownika wyrażającą opozycję niedokonaności i dokonaności. Na tej podstawie wyodrębnia się dwie, w zasadzie nieprzecinające się, klasy, które dzielą wszystkie czasowniki na podstawie różnicy w ujmowaniu wyrażanej przez czasownik akcji jako procesu rozwijającego się (trwającego, powtarzającego się) lub też procesu pojmowanego jako kompletny. Podstawowa masa czasowników o różnym sposobie akcji odnosi się do formacji jednoaspektowych. Opozycja aspektowa stanowi tu raczej bardziej wyjątek, niż prawidłowość.

Aspekt – sytuując się na granicy między odmianą wyrazów (koniugacją) a słowotwórstwem – stanowi morfologiczne jądro aspektualności. Ważnymi komponentami aspektualności są również sposoby akcji (czynności), czyli (jak to już było powiedziane) klasy czasowników, które konkretyzują, w jaki sposób rozwija się akcja. O ile jądro gramatycznej kategorii aspektu tworzą pary czasownikowe, to w centrum sposobów akcji (czynności) pozostają czasowniki jednoaspektowe. Przytoczę to wypowiedź, która nader trafnie ujmuje istotę zagadnienia (korespondując jednocześnie z traktowaniem materiału językowego w ocenianym opracowaniu): „[...] сложность проблемы определения грамматического вида заключается прежде всего в том, что [...] эта категория имеет прежде всего несколько оснований, далеко не одинаковых по своей природе и сущности. [...] категория глагольного вида опирается на известную сумму характеристик действия, каждая из которых требует специального изучения”

(Б.А. Серебренников, *Вероятностные обоснования в компаративистике*, Москва, «Наука», 1974, str. 21).

W aspektologii w różny sposób określany jest kategorialny status sposobów akcji, przytaczany jest także różny ilościowy komplet sposobów czynności.

Dokładna ilość sposobów akcji (czynności) do tej pory nie została ustalona. Większy lub mniejszy stopień detalizacji sposobów czynności (akcji) warunkowany jest tym, że ich ustalenie dokonywane jest zwykle na podstawie różnorodnych cech podobieństwa i różnic między czasownikami w ich konkretnych znaczeniach leksykalnych, współzależności z aspektem czy aktywności słowotwórczej. Wśród czasowników dokonanych (to jest takich, których czynność wskazuje na wewnętrzną, naturalną granicę) w języku rosyjskim np. A.W. Isaczenko wyróżnia 13 sposobów akcji (А.В. Исаченко, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология*, Братислава 1960), A.W. Bondarko – 23 sposoby akcji (w różnych opracowaniach), Ju.S. Masłow – 25 sposobów akcji (Ю.С. Маслов, *Очерки по аспектологии*, Ленинград 1984), a M.A. Szelakin – 29 sposobów akcji [М.А. Шелякин, *Категория вида и способы действия русского глагола. (Теоретические основы)*, Таллин 1983].

W opiniowanej książce ustalono i rozpatrzono 22 sposoby akcji, traktując je jednak jako tzw. akcjonalność. W zasadzie wyróżnione w monografii typu akcjonalności pokrywają się z typami sposobów akcji, czynności („способы глагольного действия”), por. choćby wspomniane wyżej prace czy *Энциклопедический словарь-справочник...* Terminem tym (zaproponowanym przez autora i pochodzącym od niem. *Aktion* ‘czynność’) określana jest dosyć specyficzna kategoria sposobów akcji. Prof. Branko Tošović stwierdza, że sieć relacji, w które wstępuje akcjonalność, generuje szeroki skorelowany wewnętrznie system, czyli *akcjonał* (ros. *акционал*; można jednak mieć wątpliwości co do właściwego odpowiednika tego terminu w polszczyźnie: *akcjonalność* czy *akcjonał?*).

Natomiast przy translacji konkretnego materiału językowego z języka oryginału na język przekładu (docelowo) pojawia się konieczność zastosowania kolejnego autorskiego terminu, a mianowicie *transakcjonalność* (w tytule opracowania: *трансакционал*; co do jego polskiego odpowiednika znów pojawiają się wątpliwości: *transakcjonalność* czy *transakcjonał*). A zatem, według autora, *transakcjonał* stanowi skorelowany, wzajemnie uwarunkowany i wielopłaszczyznowy (wielopoziomowy) system przekazania sposobów akcji (czynności) w oryginale i przekładzie (odnosi się więc raczej do teorii bądź praktyki translatoryki, niż do „czystego” językoznawstwa). Pierwsza część terminu *transakcjonalność* (*trans-*) odsyła do translacji, część druga (*-akcjonalność*) odsyła do *Aktionsart*.

W obrębie tak interpretowanej transakcjonalności da się wyróżnić kilka podsystemów (tak w omawianej pracy). Pierwszy z nich wiąże się z *Aktionsarten*, co może korespondować (intraakcjonalność) lub może nie korespondować (interakcjonalność) z relacją między oryginałem a przekładem. Trzeci podsystem zespolony jest z *Aktionsarten* w ten sposób, że może korespondować albo z czasownikami bez przedrostków lub przyrostków, albo z inną częścią mowy, albo z syntagmatycznym sposobem przekazywania znaczenia (ekstraakcjonalność). Kolejny podsystem wyróżniamy jest wtedy, gdy brak jest ekwiwalentu leksykalnego z jednej strony (zeroakcjonalność). I wreszcie z ostatnim podsystemem mamy do czynienia w takim wypadku, kiedy *Aktionsarten* są tłumaczone błędnie, niezgodnie z oryginałem (pseudoakcjonalność).

W danej książce akcjonalność właściwa (zawierająca czasowniki bez modyfikacji formalnej) i zmodyfikowana (zawierająca czasowniki z dodatkowymi morfemami derywacyjnym) traktowana jest jako heterohomogeniczna, co powoduje, że w języku oryginału i w przekładzie w obszarze par aspektowych obserwujemy nierównomierne użycie aspektu dokonanego i niedokonanego.

Z porównawczym charakterem pracy łączy się jeszcze jedna kwestia teoretyczna. Chodzi mianowicie o to, w jakim stopniu w badaniach konfrontatywnych (a opiniowana praca sytuuje się w tym właśnie nurcie) korzystać z przekładów utworów dokonywanych przez profesjonalnych tłumaczy i w jakiej mierze są to przekłady ekwiwalentne. Wiadomo skądinąd, że w procesie tłumaczenia (rozumianym jako procedura lingwistyczna polegająca na zastąpieniu tekstu w języku

wyjściowym tekstem w języku docelowym przy zachowaniu relacji ekwiwalencji) mamy do czynienia przynajmniej z dwoma jego rodzajami: tłumaczeniem filologicznym (czyli procedurą polegającą na zastąpieniu jednostek leksykalnych tekstu wyjściowego przez analogiczne jednostki języka przekładu) i tłumaczeniem artystycznym (pisemnym tłumaczeniu tekstów literackich). Wymienione rodzaje tłumaczenia z reguły są ściśle rozgraniczane, a odtwarzanie właściwości tekstowych oryginału za pomocą materiału innego języka może być oceniane różnie, w zależności od celu nadrzędnego, jaki może przyświecać tłumaczowi.

Jeżeli nawet każde tłumaczenie (tekst, który powstał w rezultacie procedury tłumaczenia) potraktować jako produkt określonej działalności, to będzie to bardziej produkt idiolektu niż socjolektu (w każdym razie z przewagą tego pierwszego), co jest związane z indywidualnymi cechami języka tłumacza, właśnie jego idiolektu. Inaczej mówiąc, przy tłumaczeniu artystycznym tekst przekładu – przy zachowaniu relacji ekwiwalencji – może w jakiejś mierze różnić się z tekstem oryginału.

Te dwie ogólne uwagi o charakterze merytorycznym odnoszą się do koncepcji i założeń pracy, której struktura podporządkowana jest zamierzonemu celowi naukowemu. W pewnym sensie jest to opracowanie pionierskie, którego wartość polega przede wszystkim na zebraniu i przeprowadzeniu przejrzystej klasyfikacji czasowników realizujących sposoby akcji (akcjonalności) w konfrontacji dwustronnej (rosyjsko/serbsko-chorwacko-bośniackiej i serbsko-chorwacko-bośniacko/rosyjskiej), przydatnej w komparatywnym opisie gramatyczno-semantycznym czasowników słowiańskich. Zebrany w monografii materiał, bogaty, skrupulatnie przeanalizowany i sklasyfikowany, może stanowić punkt wyjścia do dalszych badań (z korzyścią nie tylko dla samej lingwistyki, ale też i dla glottodydaktyki, translatoryki czy nawet interdyscyplinarnych studiów sławistycznych).

Praca Branko Tošovića uzupełnia lukę w badaniach konfrontatywnych nad rodzajem akcji (czynności) nazywanej przez czasownik, stanowiąc ważny i interesujący fragment opisu problemów związanych z semantyką i funkcjonowaniem tej części mowy w językach słowiańskich. Opracowanie może ponadto stanowić podstawę do późniejszych, bardziej szczegółowych i wielopłaszczyznowych, obserwacji o charakterze typologicznym.

Czesław Lachur (Opole, Polska)

Available 1 October 2013.

СУЧАСНЫ ЛІНГВІСТЫЧНЫ ТЭЗАЎРУС

Рэцэнзія на кнігу :

Загнітка А. Словник сучасной лінгвістыкі : паняття і терміны : у 4 т.

Т. 1 / А. П. Загнітка. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – 402 с. ;

Т. 2. – 350 с. ; Т. 3. – 426 с. ; Т. 4. – 388 с.

Сучасныя лінгвістычныя даследаванні маюць досыць разгалінаваную тэрміналагічна-паняццевую сістэму. Гэтая сістэма часта змяшчае сінанімічныя (нават абсалютныя) кваліфікацыйна-дэфініцыйныя абзначэнні тых самых моўных з'яў, а ў асобных выпадках той самы тэрмін тлумачыцца па-рознаму. У той жа час праблемнай з'яўляецца наяўнасць уласна-аўтарскіх тэрміналагічных абзначэнняў ужо вядомых з'яў і адзінак. Сучасная тэрміналагічная размаітасць ускладняе навуковае ўспрыманне і адэкватнае разуменне тых самых з'яў і адзінак. Усё гэта вымагае неабходнасць стварэння цэласнага слоўніка лінгвістычных тэрмінаў, што забяспечыла б мажлівасць скажнага ўспрымання пэўнага лінгвістычнага тэрміна і яго адпаведнага тлумачэння. Сказаным вышэй тлумачыцца актуальнасць рэцэнзаванага выдання, корпус тэрмінаў і паняццяў якога аўтар сістэматызаваў досыць працяглы час – больш як дваццаць гадоў. Пацвярджэнне гэтага – шэраг артыкулаў А. Загнітка па тэарэтычных і навукова-прыкладных пытаннях лінгвістычнай тэрміналогіі, яго